

KÖNYVEK KÖZÖTT

VILÁGÉGÉS FELE

A szépen haladó, Kosztolányi műveit kritikai kiadásban megjelentető, jórészt igen tehetséges fiatalokból álló, jól irányított kutatócsoport jóvoltából, Bucsics Katalin szerkesztésében jelent meg a *Kosztolányi nemzedéke és a háború* című tanulmánygyűjtemény, amelyből sok értékes magyar- és világ-irodalmi ismerettel gazdagodhatunk. (A kritikai kiadást forgatva merült fel bennem a kérdés: megfelel-e a hagyományoknak a novellák író által kialakított kötetek szerinti feldolgozása, ez azonban nyilván a szerkesztők elhatározása nyomán alakult ki.) Párhuzamosan olvastam a *Választások és kényszer* című kötet írásait a zsidó önkép és közönségtudat Közép-Európában való alakulásáról (Balogh Magdolna szerkesztette).

Kezdeném ez utóbbi kötet Veres András által írt bevezető tanulmányával, amelyben a szerző a zsidó és nem zsidó szereplők szemszögéből tekinti át a modern magyar irodalom megteremtésének problémáit. Ehhez kapcsolódik Széchenyi Ágnes írása, amelyben az asszimiláció kérdéseinek a magyar irodalomban történt megjelenítését tárgyalja 1867 és 1918 között. Tudvalevő, hogy ebben a néhány évtizedben lett Budapest európai léptékkel is nagyváros, mindazokkal az intézményekkel, amelyek a kultúra megtestesítői és hordozói voltak. A nagyvárosi életforma kialakításában jelentős szerepe volt a zsidó értelmiségnek, a gazdag zsidó üzletembereknek, akik támogatták a kultúrát és annak intézményes közvetítőit, s ezzel rengeteget adtak az úgynevezett modernségnek, ugyanakkor azonban elszakították a magyar kultúrának a hagyományokhoz kötődő szálait, s ennek a folyamatnak a visszaszorítása végett is fordult Bartók és Kodály a magyar népzene éltető gyökereihez. A kultúra és az élet más területein tapasztalható zsidó befolyás szülte ellenhatását, a folyvást újraéledő antiszemitizmust, amely újra és újra lendületet kapott a szabadkőművesség ellen vívott küzdelemből. A zsidó szellemiség térhódítása az egyházakat arra ösztönözte, hogy Budapest területén új templomokat, kápolnákat és imaházakat építsenek a keresztények lelki életének erősítésére. Csak egyetlen példa a sok közül: a 19. század végén a Tisztviselők Házépítő Egyesülete kezdeményezésére megindult a Tisztviselőtelep beépítése. Miután a hitélet ellátására kijelölt kőbányai templom messze volt a teleptől, a helyben élő hívek 1900-ban elhatározták, hogy templomot építenek Szent István tiszteletére. Sokan, köztük Prohászka Ottokár is pártfogolták a terv megvalósítását. A szép eredménnyel

kecsegtető gyűjtést az első világháború után újra kellett kezdeni, s 1924-ben helyezték el a Magyarok Nagyasszonya templom alapkövét. (Ez volt az első ilyen titulusú templom.) Többszöri újrakezdést követően az elkészült Rezső téri templomot 1931-ben szentelte fel Serédi hercegprímás. A második világháborúban megsérült épületet a harcok befejezése után helyreállították, s folytatódott az addig is élénk, bensőséges hitélet. (A *Budapesti templomai* sorozatot a Budapesti Várvédő Egyesület adja ki Templomtörténeti sorozatában. A Józsefvárosról szóló kötetet Fabó Beáta, Kovács Mária, Mayer László, Mayerné Lendvária Márta, Millesih Máté és Székely Imre írták, 2009-ben jelent meg gyönyörű kivitelenben.)

Amíg a küzdelem a szellem embereit mozgatta meg, a magyar irodalom és kultúra sok nyereséget könyvelhetett el, utóbb azonban, mint sok más területen általában, eldurvult, a veszteségek is nyilvánvalók lettek. Mindazonáltal a jelenből visszatekintve inkább a pozitívumok mutatkoznak a korszak jellegadóinak, s nem az a szellemiség, amelyet például a Magyar Kultúra egyik-másik cikke képviselt. Az említett két tanulmány is ezt igazolja, cáfolva Farkas Gyula könyvének (*Az asszimiláció koráról* írt műve sokáig szemléleti alapvetésnek minősült) egyoldalúságait és következtetéseit. Ha nem is azért érzem ezt a könyvet károsnak, amiért Bóka László, de sejtésem és tapasztalatom szerint káros, helytelen irányba viszi a gondolkodást és a korformáló eszmék tisztázásának módját.

Hogy valójában milyen szellemiség uralkodott a centrumban, azaz a folyvást növekvő nagyvárosban, arról pontosan tájékoztat Molnár Ferenc *Az éhes város* című regényében, és torzképét olvassuk Mikszáth *Új Zrínyi*jében. A véglegesnek hitt erkölcsi rend felbomlásának magyarázatát mindkét tanulmányban megtaláljuk. Egyik oka kétségkívül az lehetett, hogy a századélőn és a századfordulón nem termettek olyan mintául szolgáló egyéniségek az irodalomban, mint Vörösmarty, Petőfi és Arany voltak (más művészeti ágakban azonban akadtak ilyenek), mégsem gondolnám, hogy ez volna a fő ok. A felszín alatt forrtak az indulatok: a talaját vesztett köznemesség a hagyományok őrzőjének mutatta magát, s őket a zsidó értelmiség műveltségben és aktivitásával is felülmúlta. Szabó Dezső megérezte ezt, de indulatai elvakították, pedig ha éleslátását megőrizte volna, ő lehetett volna kora jelentős ideológiai iránymutatója. Fontos szerepet játszhatott volna például az iskolaügy modernizálásában és a francia szellem meghonosításában, amivel kétségtelenül termékeny ösztönzéseket adhatott volna korának. Irodalmi ösztönzőként inkább ta-

nulmányaiában mutatkozott, csakhogy ezeknek az írásainak időszerűségét elfedte óriási hatású regényének hangos fogadtatása, amelybe jócskán be-
lejutottak antiszemita felhangok is.

Azzal, hogy Budapest központja lett szinte minden művészi, gazdasági és egyéb (például politikai) törekvésnek, sajnálatosan veszítettek jelentőségükből azok a trianoni döntésig magyar kisvárosok, amelyek addig folyamatosan polgárosodtak, s ezzel lettek értéktérítő és értékőrzők. Ezt a fájdalmas veszteséget élte át és ábrázolta a leghatásosabban Márai Sándor, az újraeledő konzervatívizmus kemény bírálója.

Veres András joggal hivatkozik a költő Kiss Józsefre, mint a kiegyenlítésre törekvő példára. Költeszetében a konzervatív hagyományokat követte, folyóiratával, A Héttel azonban „az ifjú Magyarországot” (ez lett volna a lap eredetileg elgondolt címe) szolgálta volna. Valójában a Nyugatot készítette elő, de akkor már a múlt tisztelt, néha megmosolygott rekvizitumának tekintették a fiatalok, bár közöttük is jó ízléssel válogatott volna.

E fiatalok közül a legnagyobb öntudattal Kosztolányi indult, s Babits kivételével ő volt közülük a legműveltebb, legrugalmasabb ízlésű. Akár a *Választások és kényszerek* című kötetben is helyet kaphatott volna Dobos István Kosztolányinak a háború alatt a zsidóságról írt tanulmánya, amelyben azt bizonyítja, hogy az író nyitottan, megértő emberséggel szemlélte a Magyarországra menekült zsidókat, még az ortodoxokat is, akiket magyar hittestvérek nem szívesen láttak. Tudjuk, Kosztolányi nem nevezhető jellemóriásnak, ez az írás azonban pozitív vonásokkal gazdagítja a róla kialakított képünket.

A *Kosztolányi nemzedéke és a háború* tanulmányai közül kiemelkedik Szegedy-Maszák Mihály *Az első világháború a prózairodalomban* című tanulmánya, amelyben a szerző felvázolja az európai irodalom legfontosabb műveit, amelyeknek témája a világháború volt, s mintegy kiegészíti Kosztolányi szemléletéről alkotott eddigi képünket. A francia, német és angol próza vezető témája természetesen a pusztító és iszonyú emberáldozattal járó háború volt (a verduni csatában 750 ezer katona lelte halálát), s legtöbbször uralkodó vonása a pusztítástól való irtózás, a háborúval való szembefordulás, amely a kezdeti lelkesedés után a mi irodalmunk javát is jellemezte.

A tanulmány másik nagy érdeme, hogy az első világháború idején született hatalmas mennyiségű regényből azokra irányítja a figyelmet, amelyek az aktuális témán túl maradandó értéket képviselnek, tovább hasznosítható tanulságokat adnak. Jó néhányat nem ismer a hazai közönség, Szegedy-Maszák rájuk figyelve elmondja ezeknek a műveknek rövid tartalmát is. Itt olvashatunk részletesebb elemzést például Duhamel regényeiről,

melyekről alighanem teljes joggal állítja, hogy nem tartoznak koruk prózájának élvonalába, mégis érdemesek elemzésre, hisz a korhangulat hiteles megjelenítői. Duhamel nevét akkor jegyeztem meg, amikor édesapám tolmácsolásában elolvastam az első világháborúról szóló költeményét, a *Florentin Prunier balladáját* (szerepel a *Hang szólít* című, a Vigilia Könyvek sorozatában megjelent antológiában is, mely a huszadik század lírájának Istenkereső verseiből tartalmaz válogatást.)

A halálos sebet kapott Florentin „Ellenállott hús hosszú napon át, / És az édesanyja mellette volt”. Mihelyt anyja megtudta, hogy fia megsebesült, „Útra kelt a távoli tartományból”, s áthaladt a sárban menetelő csapatokon. Egy kosárban tizenkét almát vitt és kis bögrében friss vaját. „Egész álló nap ott ült az ágy mellett, / Melyben Florentin várja a halált.” „Gyötrött ujjai mint a gyökerek, / Fia sóvány kezére kulcsolódnak”, nem eszik, nem iszik, perlekedik a végzettel. Hús hosszú napon át tartott a halálos ágy mellett, „S egy reggel, mikor elfáradt nagyon már / a hús éjtől — hol töltötte, ki tudja? — // Lecsuklott egy parányit a feje, / elszenderült egy egész kicsi percre; // s gyorsan meghalt Florentin Prunier, / csöndesen halt meg, hogy föl ne riassza.”

A tárgyalt művekben is ott virraszt a halál, s a világirodalomnak egy félig-meddig ismeretlen tájára követhetjük a tanulmány szerzőjét, aki egyszer esik ki szerepéből, mikor a kellenél hosszabbban tárgyalja az egyik mű fordítói melléfogásait, egyébként azonban az elemző ismertetés remek példáját mutatja. Ha rajtam múlna, a téma iránt érdeklődők számára kötelező, de legalább ajánlott olvasmánnyá tenném.

A sok érdekes tanulmány sorából kiemelkedik Buda Attiláé, Ambrus Zoltánnak a Nyugatban közölt háborús írásairól. Nem véletlen, hogy a folyóirat írói megkülönböztetett tisztelettel fordultak a kivételes műveltségű, kifejezően író Ambrus felé, ezeket a rövidebb jegyzeteit érdemes ma is a felfedezőik örömeivel elolvasnunk.

Meggondolkodtató Kelevéz Ágnes *A háború vihara* című szép esszéje is, amelyben Molnár Ferentől Babitsig tekinti át egy metafora sorsát. Tudvalévő, hogy a hadüzenet napján hatalmas vihar csapott le Európára, óriási pusztítást okozva. Olyan érzést keltett, mintha a világégés előjátéka lett volna. Érthető, hogy metaforikus jelentést kapott a kor irodalmában. (Adynál szimbolikus értelemben szerepel a „különös nyáréjszaka”) Kelevéz Ágnes a metafora történetét tovább is követi. Idézi Nagy Gáspár 1956-ra utaló *Rengéseim* című versének központi motívumát:

repedtek falak hullott a frissen meszelt házakról a mész és szánkáztak a tetőnkéről

a cserepek
 nagyanyám nagy sietve — már amennyire sietni tudott —
 az udvar közepére botozott
 imádkozott fennhangon és megjósolta
 lesz még ebben az évben valami
 már volt januári árvíz
 most ez a földindulás de lesz még ennél
 szörnyűbb is mert istentelen a nép
 hát lett
 eljött október

Az *Egy polgár vallomásai* első kötetében az író ugyancsak visszaemlékezik a viharra, a baljós előjelre, amely jó néhány műben szerepelt még, s a természet tisztításával szemléltette az emberek pusztulását.

Az említett tanulmányok mellett — jó néhányról kellett volna további méltató sorokat írnom — jelentős vállalkozással avatja a kötetet egy ifjú nemzedék hangsúlyos jelenléte, amely egyebek mellett azt is bizonyítja, mennyire elmélyült, színvonalas feltáró és elemző tevékenység folyik a Kosztolányi kritikai kiadását gondozó műhelyben. (*Reciti*, Budapest, 2015; *MTA-ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport*, Budapest, 2015)

RÓNAY LÁSZLÓ

DÉR KATALIN: A ZSOLTÁROK MISZTÉRIUMA

Dér Katalin klasszika-filológus, irodalomtörténész és teológus *A zsoltárok misztériuma* című kötetében újabb iránnyal bővítette korábbi bibliai tematikájú munkáinak sorát (lásd például Dér Katalin – Horváth Pál: *Bibliaismeret*. Műszaki Könyvkiadó, 1999; Dér Katalin: *Értelmezéstan elvek a Bibliában*. Iskolakultúra, 1999/1.; úő: *Szépséges értelem. Canterburyi Szent Anzelm teológúája és filozófiája*. Szent István Társulat, 2001; úő: *Venyige és szőlőtő*. Credo, 2003/3–4.). A mű személyes hangvétele az oxfordi irodalomtörténész, C. S. Lewis *Reflections on the Psalms* (1958) megszólalásmódját idézi (magyarul: *A zsoltárokról*. L'Harmattan, 2006), de említhetnénk olyan hazai tudományos párhuzamokat is, mint Kocsi György zsoltárokkal kapcsolatos teológiai tanulmányait (lásd például: *Ki a bölcs, ki a balga? Gondolatok a 73. zsoltárról*. In: *Isteni bölcsesség, emberi tapasztalat*. JATE Press, 2012) vagy Csernák-Szuhánszky Debóra doktori disszertációját, amely néhány bizalomzsoltár nyelv- és stílustörténeti vizsgálatát végzi el a régi magyar zsoltárfordítások tükrében (2015).

Dér Katalin könyvének alapját a Mária Rádióban 2006-ban elhangzott műsora képezte. Innen származik mondanivalójának közérthetősége és ismeretterjesztésre való törekvése. Írása azonban nemcsak elmélkedés, hanem alapos felkészültséggel,

az elmélyült tudás átadásának szándékával felvértezett munka is egyben. A bevezetőben leírt tömör megállapítás — „a zsoltár költemény és a zsoltár imádság” (9.) — az egész kötet szellemiségét összefoglalja: a zsoltárokat az Istenben mélyen hívő, az emberi lelket, az abban zajló viharokat felmutató „költő” írja, de gondolatai Istentől származnak, s habár rendkívül személyes önszembesítés történik bennük, nemcsak magánhasználatra alkalmasak, hanem templomi, közösségi imádságra is, hiszen a szerzetesi zsolozsmának a zsoltárok szerves részét alkotják.

Dér jelen kötetében követi azt a hagyományos kategorizálási elvet, mely szerint a hangvétel alapján megkülönböztethetők Isten királyságának zsoltárai, himnuszok, Sion-énekek, bölcsességi, király-, zarándok-, történeti, kérő, hálaadó, panasz-, dicsőítő és átok-zsoltárok. Maga is kitér a kötet elején arra, hogy ennek a csoportosításnak az elve vitatható (és alkalmazása esetenként problematikus, hiszen néhány zsoltárban több típus jellemzői is fellelhetők). Dér Katalin a műfaji kérdéseket innovatívan kezeli, nem tartózkodik annak jelzésétől, hogy a fenti besorolás nem mindig célravezető: „A 2. zsoltár nem kérő- vagy hálaadó ima, nem himnusz, nem panasz-zsoltár, nem példázat, nem is egy esemény elbeszélése, nem tartozik a Biblia ismert, szokásos műfajaihoz. Egészen más: dráma. Misztériumdráma, a misztérium drámái felmutatása, megjelenítése. (...) Erre vallanak a formai jegyek.” (164.) A munka szempontjából többnyire megfelelőnek bizonyul a hagyományos kategóriák használata. Bizonyos esetekben szerkesztési elvvé lép elő, a kötet három fejezetében ugyanis vitathatatlanul ez a felosztás adja a fejezetek vázát. A második fejezetben (*Út*) a zarándok-zsoltárok adják a tematikai egységet. A harmadik fejezet (*A Messiás-király*) pedig a király-zsoltárok vizsgálatával foglalkozik. Ez a fejezet az izraelita király-várákosokról szól, amelyeket a történeti királykort követően Krisztusra vonatkoztattak. Az utolsó fejezet (*Átok és áldás*) az átok-zsoltárokat tárgyalja.

A szerző a kötet kereteinél fogva nem törekedett arra, hogy mind a százötven zsoltárt értelmezze, a legismertebb darabokat azonban sorra vette. Az útkereséssel kapcsolatban a 25. zsoltárt is elemzi, s rámutat arra, hogy a zsoltárszöveg milyen életvezetési tanáccsal szolgál: „Az ószövetségi embernek mély tapasztalatai vannak arról, hogy az élet — út, és Isten rajta az ember vezetője. Szintén tapasztalatból tudja, hogy Isten csak azt képes vezetni, aki úton van; (...) Azt is átéli a zarándok, hogy Isten (...) együtt vándorol vele az úton.” (49.) Dér ebben az esetben éppúgy felmutatja az Újszövetséggel való szoros kapcsolatot (Jézus is így küldi tanítványait az Evangélium hir-